

SOSYO-KÜLTÜREL
DEĞİŞME SÜRECİNDE
TÜRK AİLESİ

TÜRK MASALLARINDA AİLE

Prof. Dr. Umay Günay

*Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü*

Giriş

Asırların birikmiş irfanını ve dünya görüşünü, insanın yaşamak zorunda olduklarıyla yaşamak istediklerini bir arada kendine has bir atmosferde ve üslûpla, kendi mantık düzeni içinde geleneksel motiflerle millî kabuller çerçevesinde anlatan masallar, sözlü anlatım türlerinin en ilgi çekici olanıdır.

Masallar, diğer folklor ürünleri gibi paylaşılan hayatın içinde doğmuş ve muhafaza edilmiştir. Bütün dünyada masallar, ortak bir yapıya (1) ve ortak motiflere sahip sözlü gelenek içinde yaşayan, XIX. yüzyıldan itibaren düzenli bir biçimde yazıya geçirilen edebî bir türdür. Masalların bu ortak özellikleri yanında bu türü canlı ve her zaman okunur ve dinlenir yapan, dili ve olayları biçimlendiren ve hareketlendiren kültür birikimi, farklılığı ve millîliği meydana getirmektedir. Dil, masal kahramanları, aile ve toplum, çevre, inanç, âdet ve gelenekler, kabuller masallarda millîliği meydana getirir.

Masalıcı adıyla anılan sanatçı, masalı nesilden nesile aktaran kişi olarak masal kişilerini belirsiz bir düşünce, duygu kalıbı olmaktan çıkarır, belli bir zamanın ve yerin insanları olmamakla beraber, kültür birliğine sahip bir milletin görüşünü temsil eden insan tipleri halinde canlandırır. Masalcı, kendi milletinin, beklenti, tecrübe, çağrışım ve algılarını o milletin dilinin bütün incelikleriyle anlatır. Bir masal öncelikle dili ve millî değer ve kabulleri yansıtsı ile Türk, Fransız, Alman, Arap... masalıdır. Yapıları ve konuları aynı olan masalların farklı milletlerde telif olarak anlatılmaları bu özelliklerinden kaynaklanır.

Masal konuları bir memleketten diğerine aktarıldığında masalı alan milletin masalcısı bu masalı anlatırken masal kahramanı yerine kendi millî tiplerini oturtmakta, çevre ve toplum millî niteliklere bürünmektedir. Sosyal hayat millî âdet, gelenek, kabul ve değerlerle örülmekte, masal olayları, kabul gördüğü milletin dinî inanç ve yaşama tarzı içinde gelişmektedir. Örflere, âdetlere, ahlâkî kabullere bütünüyle ters düşen masalların dil sınırlarını aşmaları mümkün olamamaktadır.

Masallarda evrensel insanın gerçek hayatla düşleri arasındaki uzlaşma anlatılmakla beraber her millet, özendiği rahat ve refahı, mutluluğu ve bunlar için yapılan mücadeleyi kendi sembolleri ile ifade etmektedir. Bugün üzerinde

çalıştığımız Türk masalları Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde Cumhuriyet'ten bu yana sözlü gelenekten derlenmiş ve yazıya geçirilmiş örnekler yanında az sayıdaki tarihî dönemlere ait yazma ve basma eserlerden tesbit edilebilen malzemeye dayanmaktadır.

Türk masallarının kaynakları konusunda henüz araştırma yapılamamıştır. Çünkü, böyle bir araştırma için ilk anayurt olan Orta-Asya Türk Cumhuriyetlerinde tarihî ve yaşayan masal örneklerinin tesbit edilip karşılaştırılarak değerlendirilmesi gereklidir. Kaynak konusunda kesin bilgilerimizin bulunmamasına rağmen elimizdeki malzeme Türk hayatı içinde yaygın olarak yaşayan ve benimsenen masallardan oluşmaktadır. Folklorlarda bir malzemenin benimsenip bir toplumda yaşayabilmesi toplum kültürüne, kabul ve değerlerine uyumlu olması şartına bağlıdır.

Masallar yaşatıldıkları kültürün ve gerçek hayatın izlerini taşımakla beraber sosyolojik araştırma ve değerlendirmeler için gerekli malzemenin tamamını yansıtmazlar; çünkü masallar evrensel insan yapısından kaynaklanan olumsuz vasıfların, insan ilişkilerinde, ferdî ve toplum hayatında meydana getirdiği problemlerin çözümünü belirli bir anlayışla soyut bir ortamda dile getiren edebî örneklerdir. Olumsuzluklar ve bunlara bağlı problemler çözümlenirken olumlu ve uyumlunun ne olması gerektiği de masallarda ifade edilir. Masallar insan için uyumlu ve mutlu bir hayatı savunurlar. Masal mantığı içinde uyumlu ve mutlu hayat aile hayatıdır. Aile de masallarda, masal türünün özelliğine uygun olarak genel kabul ve değerlerin masal tip ve olaylarına yansıyan örneklerine göre tesbit edilebilir.

Bu çalışma çerçevesinde soyut mekân ve zaman içinde Türk aile anlayışı malzemenin imkân verdiği ölçüde değerlendirilmeye çalışılmıştır. Masallarda olaylar soyut ve sabit bir dünya anlayışı içinde işlenir. Bu sebeple sosyal değişme masallara yansımamıştır. Bugün sözlü gelenek içinde yaşayan ve geçmiş zaman içinde tesbit edilmiş masallarda tasvir edilen aile arasında fark yoktur.

Çekirdek Aile

Bugünkü ilmi anlayış içinde aile toplumun en küçük birimi olarak kabul edilmektedir. Ana, baba ve çocuklardan meydana gelen çekirdek aile masalların temel unsurudur. Masallarda yer alan mücadelelerin büyük bir kısmı "aile kurmak" veya bir sebeple parçalanmış aileyi bir araya getirmek için yapılır. Masal kahramanı aile kurmak ve parçalanmış ailesini bir araya getirmek için mücadele etmediği hallerde de sonuçta mükâfat olarak aile kurmaya hak kazanır. Bütün masallarda başarı ve mutluluğu evlilik ve taht sembolize eder. Tahtın eksik olduğu örnekler vardır ancak evlilik birliğinin veya ayrılmış eşlerin ve çocukların kavuşmadığı örnekler Türk masalları içinde yoktur. Türk masallarında "murat alıp murad verdiler" veya "murada erdiler" sonuç tekerlemeleri ailenin kurucusu olan eşlerin mutlu bir yuvaya sahip olduklarının ifadesidir. Masalların başında kısaca masal kahramanı çok kere ailesi ile birlikte tanıtılır. Türk

masallarında aile ana, baba ve çocuklardan oluşur. Böyle bir aile tipinin sergilendiği aşağıdaki *Gençlikte mi Kocalıkta mı* (2) isimli masal, kadın, erkek ve çocukların başlarına gelen talihsizliğe karşı direnişlerine ve aile birliğini yeniden kuruşlarına güzel bir örnek olarak kabul edilebilir kanaatindeyim:

Zamanın birinde zengin bir adam, imanlı karısı ve iki oğlu varmış. Bu adam bir gece rüyasında bir ses işitir: "Mehmet Ağa başına üç belâ gelecek, gençlikte mi istersin? İhtiyarlıkta mı?" Bu rüya üç kere tekrarlanınca Mehmet Ağa eşine ne demeliyim diye sorar. Eşiyle birlikte sıkıntının gençlikte çekilebileceğine karar verirler ve Mehmet Ağa, rüyada soran sese, gençlikte cevabını verir. O gece evleri yanar sokakta kalırlar. Belânın biri buymuş diyerek el ele verirler memleketlerini terkederler.

Ağlaya ağlaya bir köye gelirler. Köyün çobanı yokmuş. Mehmet Ağa, oğullarıyla birlikte çobanlık etmeye başlar. Köye bir gün bir bezirgân gelir. Çamaşırlarını yıkamak üzere Mehmet Ağa'nın hanımına yollar. Kadın çamaşırları yıkar, ütüler, oğlu ile bezirgâna gönderir. Bezirgân bu kadar güzel çamaşır yıkayan kadın, çobana değil bana lâyük diye düşünür. Çamaşırları getiren çocuğa, parayı almaya annen gelsin, der. Parayı almaya gelen kadını atının ter-kisine bindirir ve kaçar.

Mehmet Ağa eşinin kaybolduğunu öğrenince oğullarını alır yollara düşer. Yolda bir suya rastgelirler. Çocukların ikisini birden karşıya geçiremeyeceği için birini kıyıda bırakır, diğerini sırtına alır ve suyu geçmeye başlar. Suyun ortasına geldiğinde kıyıdaki oğlunu bir kurdun kaptığını görür. Bağırpıp çırpınırken sırtındaki oğlunu suya düşürür. Kıyıdaki oğlunu kurt, suya düşen oğlunu da su alır götürür. Mehmet Ağa çaresiz bakakalır.

Suyun götürdüğü çocuğu bir değirmenci, kurdun kaptığı çocuğu da bir çoban kurtarır ve büyütür. Mehmet Ağa gide gide bir memlekete gelir. O memleketin padişahı ölmüş, kuş uçuruyorlarmış, kuş kimin başına konarsa onu padişah yapacaklarmış. Kuş gelir üç kere Mehmet Ağa'nın başına konar. Mehmet Ağa padişah olur, hüküm sürmeye başlar. Değirmencinin ve çobanın yanındaki çocuklar büyüyünce ailelerini bulmak üzere yola çıkarlar. Yolda karşılaşır. Birbirlerini tanımazlar ama arkadaş olurlar. Babalarının padişah olduğu memlekete gelirler ve bilmeden babalarının hizmetine girerler. Mehmet Ağa'nın eşini kaçıran bezirgân, padişahı ziyarete gelir. Eşinin yalnız çadırda olduğunu söyleyince padişah oğlanları kadını beklemeye gönderir. Çocuklar çadırın dışında nöbet tutarken biz arkadaş olduk ama birbirimizi tanımıyoruz, derler. Birbirlerine sen nerelisin, nereden geliyorsun diye sorarlar. Çocuklardan biri başlar anlatmaya: benim babam çok zengindi. Bir rüya gördü, başımıza bunlar geldi... der. Diğer çocuk ben kurdun götürdüğü çocuğum diye kardeşine sarılır. Anneleri de çadırdan çocukların anlattıklarını dinler ve dışarı çıkar. Ben de annenizim diyerek çocuklarına sarılır. Bu sırada gelen bezirgân nöbetçilerle eşini sarmaş dolaş görünce padişaha gider ve oğlanları şikâyet eder. Padişah gelir, kadını, oğlanları sorguya çeker. Hikâyeyi öğrenince ailesine kavuşur, bezirgânı cezalandırır.

Aile Birliği ve Eş Seçimi

Türk masallarında aile birliği çok önemlidir. İyi bir aile birliği için eş seçimi önem taşır. Türk toplumunda evlilik, sorumluluk taşıyabilenlere verilen bir hak olarak kabul görür. Halk hayatında askerliğini yapmamış, geçimini sağlayacak işi olmayan erkeğin, ev işlerinde hünerli olmayan kızların evlilik yapmalarına izin verilmez.

Masallarda evlilik birliğine ulaşmanın bir mükâfat karakteri taşıması masal kahramanlarının güç görevlerle, zorlu mücadelelerle denendikten ve kişiliklerini ispatladıktan sonra evlenme hakkına ulaşabilmelerinden kaynaklanmaktadır. Bazı masallar, kahramanların evlenmeleri ile başlar, ancak bu tür masallarda da eşler birbirlerinden ayrılarak tekrar kavuşabilmek için çeşitli denemelerden, sabır ve alçakgönüllülük sınavlarından geçirilirler. İki gencin güzel, zengin ve iktidar sahibi ve birbirlerine âşık olmaları da evlilik hakkını elde etmelerine yetmez. Mutlaka emek harcamak, mücadele etmek ve denemeleri başarmak zorundadırlar. Evlilik için bu ön şartlar, hayatta olduğu gibi masallarda da aileye ciddi bir kurum olarak bakıldığını göstermektedir.

Eş seçimi masallarda oldukça çeşitli ve renkli örneklerle anlatılmaktadır(3). Padişah, evlenmek isteyen kızlarına "abdest alıp üç rekat namaz kıldıktan sonra istihareye yatın. Rüyanızda kimi görürseniz, ona vereceğim" der. Padişahın oğlu sokakta altın topuyla oynarken bir kocakarının testisini kırar. Buna çok kızan kocakarı: "Oğlum ben sana bir şey demem. Allah'tan umarım sen üç nara âşık olasın", gibi tesadüflerle yapılan eş seçimleri yanında masal kahramanlarının doğrudan doğruya kendi tercihlerini belirttikleri örnekler de vardır. Padişah kızı veya padişah oğlu ile evlenmeye talip olan masal kahramanları öne sürülen bütün şartları yerine getirirler (4).

Padişahın kızına talip olan yılan çocuk, padişahın kızını vermek için şartları olan, padişahın sarayından daha yüksek olan bir saray, yılanın bile geçmeyeceği çiti ve yüz adet aynı boyda aynı renkte süvariye sağlar. Evlendiği gece, insan biçimine giren yılan eşinden bu sırrı kimseye söylememesini ister. Masallarda "sır saklamak" önemli bir vasıf olarak işlenir. Bu niteliğe sahip olmayanlar çeşitli şekillerde cezalandırılırlar. Padişahın kızı, eşinin yılan değil, insan olduğunu söyleyince yılan çocuk güvercin olur ve uçar gider. Masalın bundan sonraki bölümlerinde eşini aramaya çıkan padişahın kızının sınanması ve başarısı anlatılır. İkisi de kendilerine verilen güç görev ve denemeleri başardıktan sonra mutlu olmaya hak kazanırlar. Sonuçta aile bir araya gelir. Bütün masallarda mutluluk ve aile birliğine sahip olmak için akıllı, yetenekli, becerikli ve sabırlı olmaları gerektiği vurgulanır. Eş seçimi ile birlikte aile fertlerinin birbirlerine karşı olumlu tavırlarını sergileyen Türkiye sınırları içinde ve Kıbrıs'ta yaygın olarak anlatılan *Hüsnu Yusuf* (5) isimli masalı örnek olarak aktarıyorum:

3. Pertev Naili Boratav, *Az Gittik Uz Gittik*, Ankara 1969, s. 99. Umay Günay, *Elâzığ Masalları*, Erzurum 1975, s. 425.

4. Umay Günay, *Elâzığ Masalları*, Erzurum 1975, s. 399.

5. Pertev Naili Boratav, *Zaman Zaman İçinde*, İstanbul 1958, s. 14.

Bir padişahın kızı gergef işlerken beyaz bir kuş gelir, makasını alır kaçar. Ertesi gün yüksüğünü, daha sonraki gün gergefini alır, uçar gider. Sultan hanım beyaz kuşu ve başına gelen bu olayları çok merak eder. Üzüntüsünden hastalanır. Padişah, kızını iyileştirmek için her çareye başvurur. Sultan hanıma bakan hekimlerden biri yalnız seyahate çıkmasının derdine çare olacağını söyler. Padişah buna üzülürse de kızının iyileşmesi için böyle bir seyahate çıkmasına izin verir. Sultan hanım yükte hafif pahada ağır eşyalarını yanına alır ve yola çıkar. Her yerde beyaz güvercini ararsa da hiç bir yerde bulamaz. Son geldiği şehirde bir hamam yaptırır ve her tarafa haber salar. Her kimin ne derdi varsa, başından ne geçmişse gelsin bana anlatsın, hamamda da bedava yıkansın, der. Bu haber her tarafa yayılır, hamam dolar, boşalır.

Günün birinde Keloğlan gelir. Bir mağarada bir leğen suyun içine girip delikanlı kılığına giren beyaz güvercin gördüğünü, delikanlının bir çekmecedan bir makas, bir yüksük ve bir gergef çıkartarak ağladığını: "Ah sultanım nerelerdesin? Sarayın siyahlara boyandı, bütün ev halkı matem içinde" diyerek ağladığını anlatır. Sultan hanım, hamamı Keloğlan'a hediye eder ve kendisi beyaz güvercinin yaşadığı mağaraya gider. Beyaz güvercinin delikanlı olup kendisi için ağladığını görür ve ortaya çıkar. Delikanlı, bir padişahın oğlu olduğunu, yedi günlükken periler tarafından kaçırıldığını anlatır. Perilerden Sultan hanıma zarar gelir korkusu ile dokuz aylık yolda olan babasının sarayına giderler. Sultan hanıma: "Sarayda yas tuttukları için kimseye kapıyı açmazlar. Sen Hüsnü Yusuf şehzadenin başı için derseni seni içeri alırlar" der, kendisi uçar gider. Hüsnü Yusuf şehzadenin adını duyunca, Sultan hanımı saraya alırlar, kızın yedi günlükken kaçırılan oğullarının eşi olduğunu öğrenince şehzadenin yirmi yıldır kapalı olan odasına yerleştirirler. Delikanlıyı perilerin elinden kurtarırlar. Sultan hanımın anasına babasına müjdelere gönderirler, onları da davet ederek kırk gün kırk gece düğün yaparlar.

Bu masalda da açıkça görüldüğü üzere aile kurmak ve beraberliği sürdürebilmek için ailenin bütün fertleri çaba harcamaktadır. Anne ve babalar da çocuklarının kötü ve zor kaderlerinin sıkıntılarını paylaşmakta ve onlara destek vermektedirler.

Aile Birliğinde Çocukların Yeri ve Rolü

Türk masallarında ailenin sürekliliği ve mutluluğu için "çocuk sahibi olmak" şarttır. Çocuk sahibi olmayan eşler kendilerini eksik ve mutsuz hissederler. Çocuğu olmayan masal kahramanları çeşitli yollara ve pratiklere başvururlar. Çocuk sahibi olmak isteyen ailelere, dervişlerin bir elma vererek yardım etmeleri oldukça yaygın bir motiftir. Elma bütün kültürlerde üremeyi, çoğalmayı temsil eder. Ancak elma yiyerek çocuk sahibi olmak Türk masallarına hasır. Bu motifin bir benzeri Kazak-Kırgız türk kültür dairesi'nin mahsulü olan Manas Destanı'nda Manas'ın doğumu ile ilgili olarak görülmektedir. Yakup Han, çocuk doğurmayan eşi Çiriçi'den şikâyet ederken; "elmalıkta yuvarlanmadı, belini sıkı

bağlamadı" ifadesini kullanmaktadır. *Şah İsmail* (6) isimli masalın girişi bu konuya iyi bir örnek teşkil etmektedir:

Hiç evlâdı olmayan bir padişah bahçeye çıkar ve orada düşünceye dalar. Bahçeye gelen bir derviş padişaha üç kere: "Padişahım selâmün aleyküm" der. Padişah duymaz. Derviş tekrar seslenince Padişah selâmı alır. Derviş, neden dalgın olduğunu sorunca Padişah çocuğu olmadığı için üzgün olduğunu söyler. Derviş, iki elma verir. Birini Sultan hanımla birlikte yemesini, diğerini atına yedirmesini söyler. Çocuğu olunca kendisi gelinceye kadar isim konmamasını tenbihler ve derviş gider.

"Dua ve dilekle çocuk sahibi olmak" da Türk masallarında oldukça sık rastlanılan yollarından biridir. Çoğunlukla da bu dua ve dilekler usuluyla yapılmadığı için yılan, sıçan biçiminde veya hayırsız bir çocuğa sahip olunur. Bu tür masalarda mücadele biçim değiştirerek insan kılığına girmek veya çevresine zarar veren çocuktan kurtulmak üzere gelişir. Pek çok varyantı tesbit edilmiş olan şu masal (7) girişi bu konuya örnek olarak verilebilir:

Tarihin birinde bir Ahmet Ağa varmış. Bu Ahmet Ağa'nın çocuğu yokmuş. Ahmet Ağa daima; "Allahım çocuk ver" diye yalvarırmış. Eşi; "Ahmet Ağa, hayırlı ise versin, hayırsız ise vermesin" der. Ahmet Ağa; "Yo kadın, Allah versin de hayırlısı da bir hayırsızı da" der. Bunlar böyle konuşurken bacadan bir yılan düşüyor. Ahmet Ağa ile eşi korkup kaçmaya başlıyorlar. Yılan dile geliyor: "Kaçmayın siz Allah'tan bir evlât istediniz. İşte Cenabı Allah da beni size gönderdi" diyor.

Türk toplumunda da diğer toplumlarda olduğu gibi kız, erkek çocuk ayrımı gözetilen anlayışlar zaman zaman görülmektedir. Türk masallarında ise çocuğun kız veya erkek oluşunun önemli olmadığı, ailesine ve çevresine yararlı ve hayırlı bir çocuk olmasının önemli olduğu sık sık vurgulanır. Doğrudan doğruya bu temi işleyen müstakil masal örnekleri de derlenmiştir. *Hayırsız Kız* adlı masalda (8) üç oğlu olan bir padişah mutlaka bir kızı olmasını ister. "Hayırlı da olsa hayırsız da olsa bir kızım olsun" dileğiyle bütün aileyi felâkete sürükleyen bir kız çocuğuna sahip olur.

Kız çocukların da erkek çocuklar kadar akıllı ve başarılı olabileceklerini anlatan *İki Kardeş* (9) isimli masalda iki erkek kardeşten birinin bütün çocukları erkek, diğerinin kız olur. Oğulları olan kardeş, kızları olan kardeşini sürekli küçümser. Kız babası bir kızını, oğlan babası da bir oğlunu gurbete göndererek denemeye karar verirler. Sonuçta kız önüne çıkan güçlükleri yener, hem zengin olur hem de padişahın oğlu ile evlenir. Erkek çocuk elindeki parasını da kaybederek hiç bir şey başaramadan geri döner. Cinsiyetin değil aklın, azmın ve becerikliliğin önemli olduğu vurgulanır.

Türk masallarında kız çocuklarının da erkekler kadar sevilip istendiğini ve kardeşlerin bağlılığını sergileyen *Yedi Kardeş* (10) isimli masal bu konuya güzel bir örnektir:

6. Umay Günay, *a.g.e.*, s. 341.

7. *a.g.e.*, s. 399.

8. *a.g.e.*, s. 496.

9. *a.g.e.*, s. 295.

10. Pertev Neili Boratav, *Zaman Zaman İçinde*, İstanbul 1958, s. 85.

Yedi erkek kardeş, annelerine sekizinci kardeşleri de erkek olursa evi terk edeceklerini söylerler. Sekizinci çocuk kız olur, ancak kötü niyetli ebe çocuklara sekizinci kardeşlerinin de oğlan olduğunu bildirir. Yedi kardeş evlerine dönmezler. Kız çocuk büyüyünce erkek kardeşlerini bulup aileyi bir araya getirmek için büyük mücadeleler verir. Kardeşlerine kavuşur ve aile mutluluk içinde yaşar. Bu masal aile içinde çocukların rolünü ve birbirlerine karşı sıcak ilişkilerini göstermesi bakımından da ilgi çekicidir.

Masallarda kötü huylu, kıskanç kız ve erkek kardeş örnekleri de vardır. Değişik isimlerle pek çok varyantı bulunan *Gülükân* (11) isimli aşağıdaki masalda olumlu ve olumsuz kardeş tipleri birarada işlenmiştir. Ayrıca çocukların ana-baba anlaşmazlıklarına çözüm bularak parçalanmış ailelerini biraraya getirişlerinin hikâyesi de anlatılmıştır:

Bir padişahın üç oğlu memleketlerini dolaşmaya çıkarlar. Üç kızkardeşin şu konuşmalarına şahit olurlar: "Büyük kız, Padişahın büyük oğlu beni alsaydı ateşsiz, tuzsuz, yemek pişirirdim herkes yerd, gene bitmezdi; ortanca kız, padişahın ortanca oğlu beni alsaydı, bir halı bir kilim dokurdum, herkes otururdu gene de boş kalırdı; küçük kız padişahın küçük oğlu beni alsaydı ona inci dişli bir kıyza altın perçemli bir oğlan doğururdum".

Padişahın üç oğlu bu üç kızla evlenir, iki büyük kız vaatlerini ilk geceden yerine getirirler. Küçük kızın doğum vakti gelince ablaları kardeşlerini kıskanırlar. Ebe vasıtasıyla doğan çocukları bir sandıkla denize atarlar. Küçük kızkardeşlerinin yanına iki köpek yavrusu koydururlar. Padişahın küçük oğlu eşinin köpek yavrusu doğduğuna inanır ve eşini yanı beline kadar yedi caddenin ortasına gömdürür ve herkesin yüzüne tükürmesini emreder. Çocukları bir balıkçı bulur ve büyütür. Çocuklar anne ve babalarını aramak üzere yola çıkarlar, bir dağın başında bir ev yapar yerleşirler. Oğlan çocuk, ava çıktığında babası ile tanışır. Padişahın oğlu, eşinin kendisine vaat edip veremediği bu altın perçemli çocuğu pek sever, sarayına yemeğe götürür. Teyzeleri bu çocuğu görünce tanır ve yaptıkları kötülüğün ortaya çıkmasından korkarlar.

Çocukların yaşadıkları yeri buldurarak cadı kadın gönderirler. Cadı, kızı, erkek kardeşini Gülükân çiçeğini bulmaya göndermesi için ikna eder. Oğlan çocuk, kız kardeşinin hatırı için Gülükân çiçeğini bulmaya gider. Devlerle dost olur, onların yardımıyla Gülükân çiçeğini kız kardeşine getirir. Teyzeler çocuğun sağ olarak döndüğünü öğrenince, kız kardeşini ikna ettirerek Gülükân'ın kendisini getirmek üzere çocuğu tekrar gönderirler. Oğlan çocuk, bu işin çok zor olduğunu bilir ama kız kardeşinin üzülmemesi için yola çıkar, gene devlerin yardımıyla Gülükân isimli güzel kıza ulaşır.

Gülükân kendisini görmeye gelen bütün delikanlılar gibi bu çocuğu da taş yapar. Ancak çocuğun güzelliğine dayanamaz ve bu çocuğu ve onun hatırına diğer delikanlıları canlandırır. Altın perçemli çocukla Gülükân evlenirler ve inci dişli kız kardeşinin yanına dönerler. Gülükân, çocukların gerçek hikâyelerini bilir. Bunu ortaya çıkartmak için padişah olan babalarını ve bütün askerlerini yemeğe davet ettirir. Padişaha, bu çocukların onun olduğunu ve diğer olayları anlatır.

Anneyi yedi caddenin ortasından çıkartırlar, aile biraraya gelir. Teyzeler cezalandırılır.

Bu masalda insan yapısındaki kıskançlık huyunun kardeşleri bile birbirine düşman edebileceği, ancak kötülük yanında iyiliğin her zaman galip geleceği vurgulanmaktadır. Aynı zamanda kızkardeşlerine kötülük yapanlarla birlikte altın perçemli oğlan ile inci dişli kız kardeşlerin birbirlerine düşkünlükleri ve fedakârlıkları da anlatılarak, olumsuz örneğin bir kural olmadığı da ortaya konulmaktadır.

İffetsiz Kadın Örneklerinin Genelleştirilmemesi ve Çok Eşlilik

Türk masallarında insanları cinslerine, statülerine göre suçlamanın doğru olmadığı da açıkça vurgulanır. Giriş bölümü, *Binbir Gece Masalları*'ndan alınan ve Türk masalları içinde her bölgeden varyantları derlenen *Kıratlı*(12) adlı masalda bir kadının kötü huyundan dolayı bütün kadınların cezalandırılmasının yanlış olduğu teması işlenir.

Bir padişah, bir kadının kocasına sadakatsizliğine şahit olunca bu kadının ve diğer bütün kadınların asılmasını emreder. Padişahın bu kararını doğru bulmayan yaşlılar, Muhammed isimli bir ihtiyarı padişaha elçi olarak gönderirler. Bu ihtiyar padişaha şu hikâyeyi anlatır: "Gençliğimde bir çiftliği soymaya giderken bir kıratlıya rastladım. Kıratlıyı öldürerek altınların tamamını almak istedim. Kıratlıya ne kadar şiddetli vurdumsa da hiç etkilenmedi. Çiftliğe kıratlı gitti ve döndü. Sonra mezarlığa gittik. Bir mezarın başında kıyafet değiştiren kıratlının bir kadın olduğunu gördüm. Kıratlı, çiftlik sahibinin nişanlısını öldürdüğünü, çiftliğe soygun yapmaya gitmediğini, nişanlısının intikamını almaya gittiğini söyledi. Benden onu öldürmemi ve nişanlısının yanına gömmemi istedi. Kıratıyla bir terki altını da bana verdi". İhtiyar, "işte padişahım, kocasını zehirleyen senin tanıdığın kadın yanında böyle fedakâr kadınlar da vardır" der. Padişah kadınları astırmaktan vazgeçer.

Binbir Gece Masalları kadınlarının sadakatsizliği teması üzerine kurulmuştur. Yukarıda verdiğimiz örnektekinе benzer örneklerle Türk masal geleneği bu anlayışa cevap vermiştir. Birkaç kötü örneğin herkesi kapsamadığı açıkça ifade edilmiştir. Çünkü masalların büyük bir kısmında, eşlerin birbirlerine kavuşabilmek veya ortak düşmanlarını ortadan kaldıracılabilmek için beraberce verdikleri büyük mücadeleleri anlatırlar.

Evrensel insan yapısında bulunan tamah, kıskançlık, hırs gibi olumsuz özellikler masalarda açıkça vurgulanır ve bu huyların aile birliği için de tehlikeli ve zararlı olduğu örneklenir. Bu nitelik ile masallar eğitici ve öğreticilik görevini de yerine getirirler. İnsanî zaafıları işleyen masallar, bu türün hayal dünyası ile sınırlı olmadığını da göstermektedir. Masalarda iyi insan, kendisi ve çevresiyle barışık olan insan tipidir. Masal kahramanları, çevrelerine iyilik ya-

pan yardımsever insanlardır. Bunun dışında davranan, çevresindekilere ve yakınlarına kötülük yapanlar sonuçta mutlaka cezalandırılırlar.

Çok yaygın olmamakla beraber kıskanç babalar, üvey anneler, kız ve erkek kardeşler de masallarda rol alırlar. Masal anlatıcıları tarafından aile fertleri arasından çıkan böyle olumsuz tipler dev, ejderha veya cadı kadınlardan daha çok kınanır. Şah İsmail adını taşıyan masalda (13), bir dervişin verdiği elma ile çocuk sahibi olan Şah İsmail'in babası masalın sonunda böyle kötü tipe dönüşmektedir. Şah İsmail, evlenmek üzere üç güzel kızla sarayına döner. Saraydaki büyük besleme, babaya Şah İsmail'i öldürüp kızlarla evlenmesini öğütler. Baba bir oyunla Şah İsmail'in gözlerini çıkarttırıp onu bir kuyuya attırır. Evleneceği kızların yardımıyla Şah İsmail kurtulur, gözleri açılır. Şah İsmail'in yardımcısı olan Arap tarafından baba öldürülerek cezalandırılır.

Bu örnekte olduğu gibi çok yaygın olmamakla beraber bazı masallarda çok kadınla evlilik sözkonusudur. Masal kahramanarı önceki eşlerini beğenmedikleri veya anlaşımadıkları için değil masal mantığı ve macerası içinde zor görevleri başarmada kendilerine yardımcı olan ve kendileri kadar güçlü, becerikli ve akıllı kadınlarla karşılaştıklarında bunlarla da evlenmeleri doğal olarak ortaya çıkar ve kabul görür. Çok kere de bu örnekte görüldüğü gibi iki veya üç kızla aynı anda evlenirler, çünkü çoğu kez evli değildirler. Erkeğin birden fazla eşinin olması sadakatsizlik olarak yorumlanmamakla beraber tek eşlilik Türk masallarında daha yaygın olarak işlenmiştir.

Türk masallarında bu türlü az sayıdaki örneğin dışında aile fertleri birbirlerine çok düşkündür. Oğlunun başına gelenlerden ötürü duyduğu üzüntüden gözleri kör olan babaların veya hasta babasını iyileştirmek için büyük fedakârlıklar yapan oğulların sayısı pek çoktur. *Dünya Güzeli* (14) isimli masalda, padişah hastalanır ve gözleri kör olur. Bir derviş: "Sultanım, senin gözünün ilacı ayağının basmadığı topraktır" der. Padişahın üç oğlu sıra ile babalarının ayağının basmadığı toprağı bulmak üzere yollara düşerler. Masal geleneğine göre büyük oğlanlar babalarının basmadığı toprağı bulamazlar. Padişah da ayağının basmadığı yer kalmadığını söyler. Küçük şehzade, babasının ayağının basmadığı toprağın *Dünya Güzeli*'nin gergefinin altı olduğunu öğreniyor. Azmi, zekâsı, yeteneği ve sihirli yardımcılarını ile hem Dünya Güzeli ile evleniyor hem de babasına ilâç olacak toprağı getiriyor.

Sonuç

Türk masallarında aile kavramı XX. yüzyıla kadar Türk hayatındaki genel ka-bullere paralel olarak işlenmiştir. Kadın erkek beraberliği çocuklarla birlikte en

13. a.g.e., s. 341.

14. a.g.e., s. 524. [Yukarıda zikrettiğim masal örneklerinin varyantları için Bilge Seyid-oğlu'nun *Erzurum Halk Masalları Üzerine Araştırmalar* (Ankara 1976) ve Mehmet Tuğrul, *Mahmut Gazi Köyünün Halk Edebiyatı* (Ankara 1947) isimli değerli çalışmalarını da eklemeliyim]

mutlu ve sağlıklı şekilde aile kurumunda yaşanmaktadır. Türk masallarında boşanma kavramı ve örneği tesbit edilmemiştir. Eşler, bir talihsizlik sebebiyle birbirlerinden ayrıldıklarında yeniden beraber olabilmek için büyük sıkıntılara katlanırlar. Geçimsizlikten dolayı parçalanmış aileler masallarda yer almaz. Aile fertleri başlarına gelen bir talihsizlik veya ihtiyaç duyulan bir nesneyi elde etmek için birbirinden geçici bir süre için ayrılırlar.

Türk masallarında insanî zaafıflar olarak kabul edilen hırs, tamah, iki yüzlülük, kıskançlık gibi kötü huylardan kurtulmak gerektiği vurgulanır. Bu huylardan kişiliklerini arındırmayanlar aile fertlerinden birisi dahi olsa mutlaka cezalandırılır. Fedakârlık ve feragat ailenin sürekliliği için şarttır. Sabırlı, akıllı, iyilik-sever, becerikli insanlar mutlu ailelere sahip olabilirler. Kadın ve erkek mutlu yuvaya sahip olabilmek için benzer sınavlardan geçirilirler. Aile birliğine sahip olabilmek masal ifadesi ile murada erebilmek için cinsiyet farkı gözetilmeksizin sorumluluk taşıyabilecek, iyi insan niteliğine haiz kişiliğin ispat edilmesi masallarda ön şart olarak tekrarlanır.